

TARAMA SÖZLÜĞÜNÜN İLK ÜÇ CİLDİNDE KADIN VE MUTFAK EŞYALARI HAKKINDA KISMÎ SÖZ VARLIĞI ÇALIŞMASI

Serpil SOYDAN*

Geliş Tarihi: Aralık, 2017

Kabul Tarihi: Nisan, 2018

Öz

Kadınların toplumdaki yeri kadar kadına verilen adlar ve kullandığı eşyalar da insan hayatında önemli olmuştur. Çünkü kadın, toplumda sorumlulukları, rolleri birden fazla ve değişken olan bir insandır. Kadın, öncelikle bireydir, eştir, annedir, abladır, kardeştir, arkadaştır, iş kadınıdır. Bu rol ve sorumlulukların sayısını artırmak mümkündür. Bu makalede Tarama Sözlüğünün ilk üç cildi taranarak, bu sözlükte tespit edilen sözcükleri, kadınla ilgili söz varlıkları ve sosyal yaşamı kolaylaştıran mutfak eşyaları olmak üzere iki başlık altında incelenmiştir. Kadınla ilgili söz varlıkları ise kadına verilen adlar, kadınla ilgili süs eşyası, giyim eşyası, eğlence ve çeyizlik eşyaları başlığı altında değerlendirilmiştir. Kelimeler yapı, kök ve anlam bakımından incelenmeye çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı, Tarama Sözlüğünün ilk üç cildinde, kadınla ilgili kısmî söz varlığı ile mutfak eşyalarından hangilerinin kullanıldığını tespit edip diğer sözlüklerde bu şekilde ve anlamıyla tanıklanıp tanıklanmadığını ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Tarama Sözlüğü, kadın, süs, giyim, mutfak, söz varlığı.

PARTIAL VOCABULARY STUDY ABOUT WOMAN AND KITCHEN THINGS THE FIRST THREE VOLUME OF SCANNING DICTIONARY

Abstract

The woman who constitutes the foundation stone of the family is also an important individual who maintains the continuity of moral, educational and psychological phenomena. The names given to women as well as the goods they use are as important in human life as they are in society. Because woman is an individual that have more than one and variable roles and responsibilities. The woman is primarily an individual, a wife, a mother, an elder sister, a brother, a friend, a business woman. It is possible to increase the number of these roles and responsibilities. In this article, the first three scans of the Scanning Dictionary were scanned and examined under two headings: vocabulary relating to the woman identified in this dictionary, and kitchen articles facilitating social life. Vocabulary related to women is under the heading of names given to women, ornaments related to women, articles of clothing, articles of entertainment and dowries. Words have been tried to be examined in terms of structure, root and meaning. The purpose of this study is to try to find out in the first three chapters of the Scanning Glossary which part of the woman's vocabulary related to the woman and the kitchen

* Dr. Öğr. Üyesi; Ömer Halisdemir Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, srp_syd78@hotmail.com.

utensils were used and to testify in other dictionaries that they have been witnessed in this way and in meaning.

Keywords: Scanning Dictionary, woman, ornament, clothing, kitchen, vocabulary.

Giriş

Dil, bir milletin ortak yaşayışından ve kültürel değerlerinden beslenen canlı bir varlıktır. Edebiyatın malzemesini dil, dilin malzemesini de sözcüklüğü oluşturur. Dil içerisinde kadına ilişkin pek çok sözcüklüğü da vardır. Çünkü kadın, hayatı anlamlı kılan, aileyi ayakta tutan, toplumda rolleri ve sorumlulukları fazla olan bir bireydir. Bu yönüyle, bazı hadislerde ve pek çok eserde kadının önemini ve değerini anlatan sayısız güzel sözler söylenmiştir. Bunlardan bazıları şöyledir: “Anne, cennet kapılarının ortasındadır” (İbn Hanbel, V, 198)¹; “Cennet, annelerin ayakları altındadır” (Nesâî, Cihad, 6)². “İnsanlık mektebinin ilk hocası kadındır” (Abdurrahman Cami, 2017).

Kadına yönelik ifade edilen bu güzel ve anlamlı sözlerin dışında, hem toplum hem de aile hayatında kadına değer ve ehemmiyet verildiğini gösteren tarihî dönemlere ait Türk mitolojisi, destanlar ve diğer yazılı eserlerdeki örnek ve açıklamalardan bazıları şöyledir: Eski Türk topluluklarının sözlü edebî ürünleri olan destanlara bakıldığında kadınların, toplum içindeki mevkisinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Türk mitolojisine göre, kadın, kâinatın yaratılışının kilit noktasıdır. Buna göre; kâinat yaratılmadan önce her yer denizdi. Bu âlemde yalnız yaratıcı-tanrı diyebileceğimiz Kayra Han Ülgün Ata vardı. Yalnızlıktan usandığı bir sırada, denizde “Akine” yani “Beyaz Anne” görüldü. İşte Ülgün Ata, Akine’yi görüp ondan aldığı ilhamla kâinatı yarattı. Akine olmasa erkek tanrı Ülgün Ata ilhamsız kalıp, hiçbir şey yaratamayacaktı. Yine Altay Dağ silsilesinde birçok destanda konu olan kadın adını taşıyan bir dağ olduğu bilinmektedir. Bu Kadın dağı, Altay Türklerinin kadınlık şerefine diktikleri bir abide olarak görülmüştür (İzgi 2014: 28).

Aynı zamanda tarihin başlangıcından beri kadın ve erkek, her devirde, her coğrafyada, her kültürde birbirlerini tamamlayarak yaşamış ve varlığını sürdürmüştür. Bu tamamlayış esnasında bazen biyolojik ve fiziksel nedenlerden ötürü cinsiyete dayalı iş bölümü yapılmış, bazen kadın oldukça ön plana çıkmış, anaerkil kültürler ortaya çıkmış ve doğurganlığı sebebiyle kutsallık atfedilip tanrıçalaştırılmıştır. Ancak bazen de geri planda yaşamını sürdürmek zorunda kalmış hatta köle, değersiz bir eşya, hiçbir hakkı olmayan bir nesne olarak görülmüştür. Tabii ki

¹ Sorularla İslamiyet, <https://sorularlaislamiyet.com/cennet-annelerin-ayaklari-altindadir-bu-hadis-butun-anneler-icin-gecerli-midir>, Erişim Trh. 14.12.2017.

² Sorularla İslamiyet, <https://sorularlaislamiyet.com/cennet-annelerin-ayaklari-altindadir-bu-hadis-butun-anneler-icin-gecerli-midir>, Erişim Trh. 14.12.2017.

bu farklılıklar yaşanan toplumun anlayışına, dönem şartlarına ve coğrafyaya göre değişip gelişmiştir. Çok eski devirlerden beri, devlet kurma geleneğine sahip olan bozkır topluluklarında da çeşitli faktörlerin etkisiyle kadına ait bir yer, bir konum oluşmuştur.³

Hun ve Göktürk devirlerinde de bağımsız bireyler olarak yaşayan kadınlar, erkekler ile aynı iş ve hakka sahiplerdi. Gumilev, Eski Türk devletlerinde kadına karşı şövalyelere yaraşır tarzda bir saygı olduğunu, çadıra giren oğlun, babadan, yani erkekten önce, anaya yani kadına saygı gösterdiğini belirtmektedir (Gumilev 2013: 101). Göktürk kadınının, sosyal hayatta sahip olduğu ehemmiyet ve sorumlulukları dışında, aile hayatında da önemli yeri ve görevleri vardı. Öncelikle, Türk kadını aile hayatında erkekle eşitti. Kadınlar evinde, çadırında, arabasında ve atı üzerinde her zaman erkekleri ile yan yanaydı. Çocukların bakımından ve yetiştirilmesinden, baba ile beraber aynı derecede sorumluydu. Yemek pişirmek, temizlik yapmak, çocuklara bakmak, koyunları sağmak, süttten elde edilen yiyecekleri hazırlamak, dikiş dikmek, keçe yapmak, kumaş dokumak, çadırı kurup sökmek ve bazen kocasının atını eyerlemek kadının ev içindeki başlıca görevleri arasındaydı (Koca, 2010: 120; İnan 1975: 28; Rasonyi 1988: 58; Talashioğlu: 156). Arkeologlar, Hunların ilk faaliyette bulunduğu Ordos Platoları ile çevre bölgelerde çok sayıda ve hepsi de bronzdan yapılmış yemek pişirme aletleri, kaşıklar, çaydanlıklar, kazanlar ve bardaklar bulmuştur. Selenga Nehri yakınındaki Noin Ula Dağları'nda ise Kozlov ve ekibi MÖ II ve I. yüzyıla ait Noin Ula 6 nolu kurganında çeşitli kaplar, içinde et pişirilmiş bronz tencere, kulpları hayvan biçiminde çaydanlık gibi günlük hayatta ev içinde kadınların yemek yapmakta kullandığı araç gereçler bulmuştur. Hunlar kendi toplumlarında kadın ile erkek arasında bir fark gözetmiyorlardı. Toplum hayatında kadın bir bereket kaynağı, han, hakan ve cengâverlerin önünde saygıyla eğildikleri bir şeref abidesi olarak görülmüştür (Koçak: 113).

Bunun dışında, Göktürk Yazıtları'nda kadınların bilgeliği dikkate değerdir. "Annem İlbilge Hatun" ifadesi ile bu bilgelik göze çarpar. Anne (kadın) tanrıçalara benzetilerek "Umay gibi annem" ifadesi ile yüceltilmiş, kadına gösterilen saygının ve sevginin ifadesi olarak tanrıçaya benzetilmiştir. Bu tür hitapların kullanılması, toplumda kadının isim sahibi bireyler olarak algılandığını da göstermektedir (Güngör 1992: 206).

Kendileri ile çağdaş toplumlar olarak bilinen, Eski Çin toplumunun hukuku ve âdetleri, kadınları birey olarak kabul etmezdi. Bu sebeple kadınlar isim sahibi olamaz ve numaralar ile çağrılırdı. 5 ve 10. yüzyıllar arası İngiliz toplumunda ise kadınların Hristiyanlığın kutsal kitabı olan İncil'e el sürmeleri yasaktı. Ayrıca İngiliz erkekleri, eşlerini ticaret malzemesi yapma

³ Akçıl, Okan. (2016).Eski Bozkır Devlet ve Toplum Hayatında Kadının Konumu, Cappadocia Journal of History and Social Sciences, Sayı: 6, [https://www.altaylı.net/eski-bozkir-devlet-ve-toplum-hayatında-kadının-konumu.html](https://www.altaylı.net/eski-bozkir-devlet-ve-toplum-hayatinda-kadının-konumu.html), Erişim Trh. 04.02.2018.

hakkına sahipti (Özdener: 228-229). Çağdaş toplumlarla karşılaştırıldığında Eski Türk kadınının toplumdaki yüksek konumu ve değeri daha iyi anlaşılmaktadır.

Ayrıca tarihî dönemlerden itibaren kadın, kadına verilen adlar, kadına ilişkin unsurlarla ilgili pek çok çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları şöyledir:

Çağatay (1962: 13- 49), en eski lehçelerden başlayarak günümüze kadar bir kısım kadın adlandırmalarını değerlendirmiş, Rasonyi (1963: 63-87), ad biliminden hareketle bir sınıflandırma yapmış, Zülfikâr (1998: 96-101), geçmişten günümüze kadın, hatun ve benzeri kelimelerin kullanım şekillerini ve yerini değerlendirmiş, Yong-Soñg Li (1999), Türk dillerindeki akrabalık isimlerini geniş bir çerçeveden incelemiş, Tülücü (2002: 61- 65), akrabalık adları üzerine bir çalışma yapmış, Pilancı (2002: 71-82), Anadolu ağızlarında kadın için kullanılan sözleri değerlendirmiş, Karahan (2006: 1-12), Tarama Sözlüğündeki kadın adlandırmalarıyla ilgili bir çalışma yapmış, Ersoy (2011: 55-82), Başkurt Türkçesinde kadına ilişkin söz varlığını, anlam ve görev bakımından gruplandırmış, Özdarıcı, (2011: 127-156), Dîvânü Lûgat-it- Türk'te kadına verilen adları ve kadınların kullandığı eşyaları, kadınla ilgili atasözlerini değerlendirmiş, Uçar (2013: 2465-2485), Derleme Sözlüğünü tarayarak kadınla ilgili genel söz varlığı çalışması yapmış ve kadınların toplum, aile ve birey olarak varlığının dile nasıl yansıdığını göstermeye çalışmış, Düzgün (2016: 53-68), bin beş yüzün üzerinde türkü metninden hareketle, Türk kadınının giyim kuşamının bir parçası olan süs ve ziynet eşyası üzerinde durmuştur.

Bu makalede, Tarama Sözlüğü'nün ilk üç cildi değerlendirilmeye çalışılmıştır. Tarama Sözlüğü, XIII. yüzyıldan günümüze kadar Türkiye Türkçesiyle yazılmış, 227 eserden taranan ve bugün kullanılmayan ya da anlamı, şekli değişik olarak kullanılan Türkçe sözlerin sözlüğüdür. Tarama Sözlüğü'nden elde edilen söz varlıkları; kadınla ilgili sözvarlığı ve mutfak eşyaları olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir. Bu söz varlıklarının tasnifleri şöyledir:

I. Kadınla İlgili Söz Varlığı

I.1. Kadına Verilen Adlar

I.1.1. Kök Hâlinde Olanlar

Ev: Zevce. (TaS: 1566)

...Dahi evün oğlancukların alıp şehirden yana seyreyledi. (TaS: 1566)

DLT (-)⁴, DS (-), EUTS (-)⁵, TETTL (-), EDPT (-), KTS (-), HATS (-), OTAL (-), TSKBS (-), ATÖS (-).

I.1.2. Türemiş Olanlar

Evdeş: Refika, zevce. (TaS: 1568)

Ata vü ana kardaşından kaçā

Dahi evdeki evdeşinden kaçā (TaS: 1568)

DLT (-), DS (-), EUTS (-), EDPT (-), evdaş / evdeş “zevce, hanım” (TETTL 2016: 664), (KTS 2007: 77), HATS (-), OTAL (-), TSKBS (-), ATÖS(-).

I.1.3. Tamlama Şeklinde Olanlar

Ev bekçisi: Evin kadını, zevce. (TaS: 1567)

Akça Koca eyitti: Bizim ev bekçisi erenlere olmaz kelam söylemiş... (TaS: 1567)

Taranılan sözlüklerde ev bekçisi “ev kadını, zevce” anlamında kelime grubuna rastlanmamıştır.

I.2. Kadınların Kullandığı Süs Eşyaları

I.2.1. Takı Adları

I.2.1.1. Türemiş Olanlar

Bülezük: Bilezik (TaS: 741)

Ol Yehuda söyledi etti kanı

Ol bülezük göreyim göster anı (TaS: 741)

bilezük “bilezik” (DLT I- 518/11), bülezük “bilezik, bülezük” (Aliköy, Çaycuma-Zonguldak, DS- II), bilezik / bilezük “ kol halkası” (TETTL 2016: 711, EDPT 1972: 345, KTS 2007: 31, HATS 2012: 97), bilek / bilezik < bele- “sarmak” Erdal 1991: 158, TETTL 2016: 711), bilezik < *bile - / belä- “bele, ayak ve kol bileğine zincirlemek” + -sük (TSKBS 2011: 145), EUTS (-), OTAL (-), ATÖS (-).

Boğmak (boğmağ): Gerdanlık, kolye. (TaS: 630)

Yirmi miskal altun **boğmak** ve yirmi beş dane inci ve bir dana... (TaS: 630)

boğ- “boğmak” (DLT II-14-14), boğmak “ gerdanlık, gelin gerdanlığı” (DLT I- 466/24), gerdanlık, boğmak (Lapseki-Çanakkale, Gerze-Kastamonu, DS -II), boğmak “ boyun halkası,

⁴ DLT’de kadın için evlülük “kadın” (DLT I-251/9) kelimesi kullanılmaktadır.

⁵ EUTS’de kadın için Êbçi “eş, karı, kadın: Usp. 125,8; Kuan.47; H.II.18, 65: Êvçi “ (EUTS 2011: 68,78)

kolye “; boğ- fiilinden somut isim yapan -mak eki almıştır (TETTL 2016: 752, EDPT 1972: 315, HATS 2012: 105, < ET boğmak “boğmak, gömlek düğmesi, gerdanlık, gelin gerdanlığı” TSKBS 2011: 155), boğ- “boğmak” (KTS 2007: 33), EUTS (-), KTS (-), OTAL (-), ATÖS (-).

Demlüç: Bilezik. (TaS: 1072)

Çıkardı bir *demlüç* verdi ana

Kızıl yakuttan idi nidem sana

Bir *demlüçtü* kim dilese anı satun

Deger idi on iki bin Mısıf altun (TaS: 1072)

DLT (-), DS (-), EUTS (-), TETTL (-), EDPT(-), KTS (-), HATS (-), OTAL (-), TSKBS (-), ATÖS (-).

Gerdanlık: Gerdanlık. (TaS: 1656)

Res [Fa.]: Nisvanın gerdenleri bağıdır gerdanlık ve boğmak dahi derler. (TaS: 1656)

DLT (-), DS (-), EUTS (-), TETTL (-), EDPT (-), KTS (-), HATS (-), OTAL (-), TSKBS (-), ATÖS (-).

I.2.1.2. İsim Tamlaması Kuruluşunda Olanlar

Boyun cebesi: Boynu kaplayan gerdanlık. (TaS: 653)

...Rehin bir boyun cebesi ve bir arpa bilezik ve iki zencir... (TaS: 653)

Taranılan sözlüklerde boyun cebesi şeklinde isim tamlaması kuruluşuna ve anlamına rastlanmamıştır.

I.2.1.3. Sıfat Tamlaması Kuruluşunda Olanlar

Ayaklı küpe: Salkım küpe. (TaS: 307)

...Ve üç ayaklı bir altun küpe ve bir mor feracem vardır. (TaS: 307)

Taranılan sözlüklerde ayaklı küpe şeklinde sıfat tamlaması kuruluşuna ve anlamına rastlanmamıştır.

Cebe / cebe bilezik: Süslü bilezik. (TaS: 757)

... Bir altun takya ve bir altun cebe bilezik ve bir altun sine-bend ve bir... (TaS: 757)

cebe “altın ve gümüşten yapılmış düz veya işlemeli bilezik, cebe” (Firikli *Emirdağ - Afyon-İzmir, *Sivrihisar ve köyleri, Balçıkhisar-Eskişehir *Haymana -Ankara, *Divriği-Sivas,

DS-I), cebe (has isim)⁶“ zincirden veya halkadan örme zırh.” (OTAL 2016: 143), DLT (-), EUTS (-), EDPT (-), TETTL (-), EDPT (-), KTS (-), HATS (-), ATÖS(-).

bilezük “bilezik”⁶

I.2.2. Diğer Süs Eşyaları

I.2.2.1. Türemiş Olanlar

Düzgü/ dözü⁷: Ayna. (TaS: 1368)

El-mir' at [Ar.]: Gözü ve dözü dedikleri billûr mücellâdır. (TaS: 1368)

DLT (-), DS (-)⁸, EUTS (-), TETTL(-), EDPT(-), KTS (-), HATS (-), OTAL (-), TSKBS (-), ATÖS (-).

Gözü (gözügü, gözüngü, gözige): Ayna. (TaS: 1819)

Ziy ki geldi bu arada bu haber

Gözüye baktı idi Yusuf meğer (TaS: 1819)

közüngü / köznü “ayna” (DLT III-45-15), < köz” göz” (DLT I-55-15) < *kö-r-“görmek, bakmak” DLT II-8-12; küsüngü “ayna, kögü” H.I.10 EUTS 2011: 124), gözügü “ayna” (Malatya- Malatya İli Ağızları, DS), güzügü / gözü / küzü / küzkü “ayna” (TETTL 2016: 333, < köznü “ayna” köz’den + nü (+GU) ekiyle türemiştir. EDPT 1972: 761, KTS 2007: 161, HATS 2012: 350, TSKBS 2011: 391), OTAL (-), ATÖS (-).

I.2.2.2. İsim Tamlaması Kuruluşunda Olanlar

El tarağı: Küçük tarak, saç tarağı. (TaS: 1447)

Şâne [Fa.]: El tarağı. (TaS: 1447)

Taranılan sözlüklerde el tarağı şeklinde isim tamlaması kuruluşuna ve anlamına rastlanmamıştır.

I.2.3. Makyaj İçin Boyalar

I.2.3.1. Türemiş Olanlar

Düzgün: Kadınların yüzlerine sürdükleri boya, allık. (TaS: 1369)

El-ḥumre [Ar.]: Düzgün dedikleri şeydir ki yüzün levnini güzel eder, ana enlik ve kırmızı nesneye dahi kızılca derler. (TaS: 1369)

⁶ bk. bilezük/bilezik maddesine. Tekrara düşmemek için kelimenin tanıklandığı sözlükler bu başlıkta verilmemiştir.

⁷ Bu kelimenin kök şeklindeki anlamı, makalede “düzgün” maddesinde verilmiştir.

⁸ düzü “çeyiz.” (Heybeliada -İstanbul, DS IV) kelimesi geçmektedir.

tüz- “düzmek, düzeltmek, düzenlemek, tavsiye etmek” DLT II-9-5, Hüen 12. 151, EUTS 2011: 260, EDPT 1972: 572-573, HATS 2012: 156), düzgün “kadınların tuvalet malzemesi olarak kullandıkları allık, pudra, sürme vb. maddeler.”(*Sarayköy- Denizli, *Bozdoğan- Aydın, *Akyazı çevresi-Kocaeli, *Düzce-Bolu, Amasya, *Zile-Tokat, *Tirebolu-Giresun, Gaziantep, *Antakya-Hatay,*Kalecik-Ankara, Niğde, Muğla, DS IV), düzgün “yüze sürülen boya” < düz- “tertip etmek, düzenlemek” fiiline fiilden isim yapan -gIn /-gUn ekinin gelmesiyle oluşmuştur (TETTL 2016: 534, OTWF 1991: 327-329, < *tüz + gün “kadınların yüzlerine sürdükleri fondöten.” TSKBS 2011: 316), OTAL (-), ATÖS (-).

I.3. Giyim Eşyaları

I.3.1. Başa Takılan Örtüler veya Taçlar

I.3.1.1. Kök Hâlinde Olanlar

Çenber: Baş yemenisi, yazma. (TaS: 855)

Çenberüme alca kanım dökeyin mi? (TaS: 855)

Çember “kadın başörtüsü, yemeni, yazma.” (Harmandalı *Eşme -Uşak, Senir *Keçiborlu-Isparta, Eymir*Bozdoğan-Aydın,*Menemen, *Urla, Balçova-İzmir, Karaoğlanlı -Manisa, *Savaştepe, İvrindi-Balıkesir, Karaköse, Kütahya, *Sögüt, İlyasbey -Bursa, Bozan, Tokat -Eskişehir, *Kandıra, *Karamürsel, Muallim *Gebze -Kocaeli,*Üsküdar -İstanbul, *Kargı -Kastamonu, Bayat *iskilip, Düvenci -Çorum, Sinop,*Çarşamba, *Alaçam-Samsun, Amasya *Zile -Tokat, *Perşembe-Ordu, *Görele, *Bulancak, *Tirebolu, Şehli Giresun, Trabzon, Uluşiran *Şiran-Gümüşhane, Rize, *Yusufeli-Artvin,*Refahiye -Erzincan *Kilis-Gaziantep, *Koyulhisar, *Divriği-Sivas, Yozgat, Güdül *Ayaş, *Keskin, Çayırılı *Haymana-Ankara, Nevşehir, Bahçeli *Bor-Niğde, Çukurbağ*Ermenek, *Akşehir, *Çumra, Zıvarık, Sille, Kılbasan-Konya, Gavurdağı yörükleri *Osmaniye -Adana, Sabah *Silifke, *Gülнар, *Mut-İçel, *Milas, Yerkesik-Muğla, Edirne*Lüleburgaz, Çavuşköy *Babaeski-Kırklareli, *Saray -Tekirdağ, DS-III, TETTL 2016: 185), çenber (Fa.) “başa bağlanan yemeni” (OTAL 2016: 175, ATÖS 1999: 137/26), DLT (-), EUTS (-), EDPT (-), KTS (-), HATS (-), TSKBS (-)

Çar (car): Baş örtüsü, çarşaf. (TaS: 830)

Çün gece müşkin çar örtündü başa

Gitti gündüz şahidi yüzün yaşa (TaS: 830)

Car “çarşaf, siyah üstlük” (Kızılköy *Dinar-Afyon, İlyas *Keçiborlu-Isparta, Ekse *Çal, İğdir *Çivril-Denizli, İzmir, Hacıkebir *Emet, Kütahya, *Düzce-Bolu, Kastamonu, İstanbul, Gümüşhane, Erzurum, Maraş, Manastır,*Beyşehir, Hocaköy, *Ermenek-Konya, Yapıntı *Mut-

İçel, Çankırı, Çorum, Kırşehir, DS-III), car/çar (Ar.) “çarşaf, baş örtüsü” (TETTL 2016: 45, OTAL 2016: 142), DLT (-), EUTS (-), KTS (-), HATS (-), TSKBS (-), ATÖS (-).

I.3.1.2. Türemiş Olanlar

Balalı (mala, vala): Baş örtüsü. (TaS: 386)

Al *balalı*, mor yelekli

Kız gerek, oğlum geliyor

Kanı gün görmeyen yüzler yüzün düşmüş yolar saçın

Kanı gül-yüz benefşe- zülf oluptur kan ile vala (TaS: 386)

balalı “İpekten dokunmuş ince başörtüsü, vala.” (Satılmış-Eskişehir, *Çerkeş -Çankırı, Bağlıca *Ardanuç, *Şavşat köyleri-Artvin, Kars, Erzurum, Urfa, Üçem *Balâ -Ankara, Kars, DS- XI), bala / vala “bir cins ipekli bez; baş örtüsü” < Fa. vala TETTL 2016: 565), DLT (-), EUTS (-), EDPT (-), KTS (-), HATS (-), OTAL (-), TSKBS (-), ATÖS(-).

Bürgü: Başörtüsü. (TaS: 742)

Dokuz dane dülbent bürgü. (TaS: 742)

bür- “büzmek “ (DLT II-6-18), bür- / bur- “ burmak, bükme, eğirmek, örmek”(EUTS 2011: 38-40, KTS 2007: 38), bürgü “baş örtüsü, bürgü” *Emirdağ -Afyon, *Eşme ve köyleri - Uşak, Çandır *Sütçüler, -Isparta, *Sarayköy ve köyleri, Alâettin *Acıpayam, Kızılca, Garipköy, Yukarıboğaz, Hırka, Karahisar *Tavas, Çıtak *Çivril, Honaz, -Denizli, Çulhan *Bozdoğan-Aydın, *Seferihisar, *Ödemiş, *Bergama, *Urla -İzmir, Bozan -Eskişehir, Bolu ve köyleri, İstanbul, Cumayanı, Aşağıçayır *Bartın -Zonguldak, *Kurşunlu-Çankırı, Çorum, *Ayancık, *Boyabat -Sinop, Malatya, *Afşin, *Elbistan -Maraş, Sivas, Yozgat, Başköy *Beypazarı - Ankara, Köşker -Kırşehir, Germir *Develi, -Kayseri, *Bor -Niğde, Doğanbey *Beyşehir - Konya,*Karaisalı -Adana, Düğrek *Milas-Muğla, DS II), bürgü / pürgü “atki, çarşaf, baş örtüsü” < bür- “sarmak”, fiilinden somut isim yapan “-gü” eki almıştır.(TETTL 2016: 830), < bü-r-gü “baş örtüsü” (TSKBS 2011: 195), bürgü, DLT (-), EUTS (-), KTS (-)⁹, HATS (-), OTAL (-), ATÖS (-).

Çadır: Kadınların başlarına örttüikleri büyük beyaz bez, çarşaf. (TaS: 781)

...Şahzade eyitti: Görmeğe kaniim. Avrat eyitti: Katlan. Bağa geldikte başına çadır örteyim, kızlar arasında bir yerde otur, kız şaraba meşgul iken sen fâriğ temaşa eyle. (TaS: 781)

⁹ KTS’de bürgü / burğu / burğı / burtı “boru” anlamında kullanılmaktadır.

Çadır “kadınların örtündükleri alacalı veya düz renkli çarşaf, çadır.” (Divriği , *Gürün-Sivas, DS III), çader / çadır “ üst giyim olarak çarşaf” (TETTL 2016: 126, < Fa. çadar, çatır “ kadınların pelerini, kadınların başlarına büründükleri örtü.” EDPT 1972: 403, HATS 2012: 128, OTAL 2016: 170).

çadır < *çât-ır > Nişanyan (SS 2009: 101); çadır (Fa.) çâder /çâdür “çadır, örtü, başörtüsü” , Orta Farsça çâtur ~ Sanskritçe. chatra şemsiye, Vâmbery, Nemeth. < Tü. çat-ır, Poppe < Fars. çâdar, Németh < Tü. çat-, Doerfer < çadır Türkisch?, İranisch?, Eren (TDES,75) bu kelimenin kökeninin karışık olduğunu, Farsça veya Orta Farsçadan alındığını belirtir. Gülensoy, kelimenin kökeninin Türkçe olduğunu, Türklerin “yurt~ curt” “öy /üy/ eb/ ew /ev” adını verdikleri yaşadıkları yerleri, ağaçları çatarak kurduklarını çadır kelimesini “çat-“ fiiline dayandırmak gerektiğini belirtir. (TSKBS 2011: 210), çatır / çaçır / çaşır “çadır” (DLT-I 406-11), câdar (Fa.), “çadır, çarşaf; masa örtüsü; kefen” (ATÖS 1999: 136-137/24).

EUTS (-)¹⁰, KTS (-).

Çakmaklı: Bir türlü tülbent. (TaS: 803)

Çakmaklıdır başındaki destar-ı çarha bak.

Îmâ ider ki geldi dem-i gamzedâ-yi iyd (TaS: 803)

çak- “ çakmak; eriştirmek, kışkırtmak” (DLT II-17-9), -mak “yakma aracı” (DLT I-429-21), çakmak “yapmak, parçalamak, kesmek, çakma, ateşlemek” (U.Söz.43, EUTS 2011: 58, EDPT 1972: 405, KTS 2007: 45, HATS 2012: 130, TSKBS 2011: 213), çakmak “taşa vurulup kıvılcım çıkarılan çelik parçası” < çak- fiilinden + - mak fiilden isim yapma ekiyle oluşmuş bir kelimedir. (TETTL 2016: 136), çakmak “dokumada bir motif çeşidi.” (İncekum *Silifke-İçel, DS- III), OTAL (-), ATÖS (-).

Çalma(çelme): Yazma, çember de denilen başörtüsü ve sarık. (TaS: 815)

Lâ’inin sarı çalması boğazına geçüp başı açıldı. (TaS: 815)

çal- “ yere çalmak, vurmak, yenmek; söz kulağa çalmak” (DLT II-24-14, EDPT 1972: 417, EUTS 2011: 59, HATS 2012: 131), çalma “Fese veya başa sarılan oyali krep, mendil, yazma, çelme.” (Sücutlü *Yalvaç- Isparta, Alâeddin *Acıpayam, *Sarayköy ve köyleri, Honaz- İzmir, Kütahya, DS III), çalma “başörtüsü, sarık” < Räsänen (1969: 97, akt. Tietze), çal- “sarmak” fiilinin somut isim yapan “-ma” ekini almasıyla oluşmuştur. (TETTL 2016: 143, TSKBS 2011: 215), çalma “başörtüsü, sarık” (KTS 2007: 46, HATS 2012: 131), çalma DLT (-), EDPT (-), EUTS (-), OTAL (-), ATÖS(-).

¹⁰ çadır “çadır” anlamında kullanılmıştır. (EUTS 2011: 58, KTS 2007: 45)

Çeki (ceki): Kadın başörtüsü. (TaS: 848)

...Boğazında siyah Mardin çekisiyle boğulup... (TaS: 848)

Çeki “Kadınların başlarına bağladıkları başörtüsü.” (*Tavas-Denizli, Kastamonu, Ankara, Eber *Dinar, Çay *Bolvadin-Afyon, *Eğridir ve köyleri, Yassıviran *Senirkent, Örkenez, Körküler *Yalvaç, İlyas *Keçiborlu-Isparta, Güney, Karaköy, Horoz, Salda, Çerçin-Burdur, *Sarayköy ve köyleri, Hadım *Çal, Yukarıkaraçay, Darıveren *Acıpayam, Kızılcaşöğüt, Çıtak, Bulkaz *Çivril-Denizli, Burhaniye *Nazilli, Sürez *Bozdoğan, Alanlı - Aydın *Çeşme- İzmir, Cabertarar *Alaşehir ve köyleri, İğdecik, Sancaklıboz -Manisa, *Sivrihisar, Tokat -Eskişehir, *Kurşunlu-Çankırı, Ağcasu *İskilip, *Kargı-Çorum,*Zile- Tokat, Erzin *Dört Yol-Hatay, Çanlı *Ayaş, Solakuşağı *Şereflikoçhisar, *Haymana-Ankara, Kırşehir, Bahçeli *Bor-Niğde, Halimiye, Uğurlu *Ermenek ve köyleri, *Karaman, Sadıkhacı, *Beysehir, *Bozkır-Konya, Dere *Mut-İçel, Şeref, Kavaklıdere *Yatağan, *Marmaris, *Datça, Pisi, Şerefler, Hisarardı-Muğla, DS III), çeki “kadın başörtüsü veya onun bir süsü”, < çek- fiili, filden isim yapan “-i “ ekini almıştır. (TETTL 2016: 177, TSKBS 2011: 227), çek “çizgili, kumaş gibi bir pamuk dokuma.” (DLT III-155-24), EUTS (-), KTS (-), HATS(-), OTAL (-), ATÖS (-).

Derincek (dirincek): Başörtüsü. (TaS: 1106)

Başına altunlu derincekler ve çenberler bağladılar. (TaS: 1106)

terinçek “iki parçadan yapılan kadın carı” (DLT I- 510-18), derincek “başörtüsü” (TETTL 2016: 372), terinçek “çarşaf gibi sarılan üst giyim.” <* dèrin- ya da tèrin- (EDPT 1972: 552; < Erdal, bu kelimenin tahlilinin “ter-inç-çek” şeklinde olabileceğini belirtir. (OTWF 1991: 47), derincek “kadının başına örttüğü dört köşe çember, başörtüsü.” (KTS 2007: 59, HATS 2012: 585, TSKBS 2011: 278), EUTS (-), DS (-), OTAL (-), ATÖS (-).

Dutuk (tutuk): Perde, peçe, yaşmak, duvak. (TaS: 1291)

Gümüş âyine gibi çık ufuktan

Yüzün göster huri gibi dutuktan (TaS: 1291)

dutuk “gelin duvağı, tutuk “ (Konya, DS-III), dutuk / tutuk “ perde, gelin duvağı” < E.T tu- / tuğ / tut- “çadır örtüsü” filinden somut isim yapan -lk ekiyle oluşmuş bir kelimedir. (TETTL 2016: 505, EDPT 1972: 452-453, TSKBS 2011: 938), dutuk / dutuğ “boyu boyuna örtünen ipekli kumaş, peçe, örtü.” (KTS 2007: 66, HATS 2012: 153), tutuk (Ar.) “perde, örtü, peçe.” (OTAL 2016: 1297), DLT (-), EUTS (-), ATÖS(-).

Geçeymen (güceymen, gecimen, gicimen, gücimen): Kadın başörtüsü, gelinlerin başlarına giydikleri süslü örtü, taç. (TaS: 1616)

Ser-bülend [Fa.]: Geçeymen avratlarda olur. (TaS: 1616)

geçeymen “başörtüsü” (KTS 2007: 88), DLT(-), EUTS (-), DS(-), TETTL (-), EDPT (-), HATS (-), OTAL (-), TSKBS (-), ATÖS(-).

I.3.2. Omuza Alınan Örtüler

I.3.2.1. Türemiş Olanlar

Eñselik: Kadınların omuz atkısı, arkalık. (TaS: 1475)

İstefan: 1200, eñselik: 120, ton ve gömlek: 15. (TaS: 1475)

ense “boynun arkası, ense” (TETTL 2016: 617, KTS 2007: 74, HATS 2012: 174, TSKBS 2011: 335), ense / enselik, DLT (-), EUTS (-), EDPT (-), DS(-), enselik, HATS (-), OTAL (-), ATÖS (-).

I.3.3. Vücuda Giyilen Kıyafetler

I.3.3.1. Kök Hâlinde Olanlar

Çintiyan: Kadın şalvarı. (TaS: 924)

Al bahçeyi anana çintiyan diktir. (TaS: 924)

çintiyan “İçi astarlı kadın donu, şalvar.” (Kemaliye-Erzincan, Gaziantep, *Bünyan - Kayseri, DS-III; < Ar. cintiyân / şintiyân TETTL 2016: 235), DLT(-), EUTS (-), KTS (-), HATS (-), OTAL (-), TSKBS (-), ATÖS (-).

I.3.3.2. Türemiş Olanlar

Derlik (terlik): Üstten giyilen ince elbise. (TaS: 1110)

Rayt [Ar.]: Yalınkat olan avratlar üzerine giydiği derlikler.(TaS: 1110)

derlik “manto, terlik” (Balıkesir, Ömerli *İznik-Bursa, Çerkeşli *Gebze -Kocaeli, *Şile -İstanbul; “yerli dokumadan yapılan giysi, terlik.” Çanakkale, DS-10); derlik “kadınların üstten giydikleri ince giysi” < terlik / derlik “ teri hapseden giysi” < ter isminden alet ismi yapan “-lik” ekiyle oluşmuştur. TETTL 2016: 373, EDPT 1972: 546), DLT (-), EUTS (-)¹¹, KTS (-), HATS (-), OTAL (-), TSKBS (-), ATÖS(-).

Dolama (tolama): Entari gibi önü açık olan ve kavuşturularak üstüne kuşak bağlanan eski zamanlarda giyilmiş çuha elbise. (TaS: 1200)

Bir dolama kavtan ve bir kırmızı dolama ve bir aba çakşır ve... (TaS: 1200)

¹¹ EUTS’de terlik “terlik” (EUTS 2011: 235)

tolga- / tola- “ takınmak, dolamak, çevirmek” (DLT III-289, USp. 298, EUTS 2011: 245), tola- “dolamak, sarmak” KTS 2007: 279, HATS 2012: 600), dolama “mintan, gömlek, dolama” (Langaze göçmenleri, Canbaz, Çeşnigir *Karacabey-Bursa; dolama “entari, dolama” (Hisarcık *Osmaneli-Bilecik, Bahçecik, Kocaeli, Sinop, Papasköy-Samsun, Fırnıs-Maraş, DS-IV), dolama “entari gibi önü açık, üstüne kuşak bağlanan çuha elbise” < dola- fiilinden “-ma” ekiyle oluşmuştur. < tol- ga-ma (TETTL 2016: 456, TSKBS 2011: 295), OTAL (-), ATÖS(-).

Fermele: İşlemeli kollu yelek, fermene. (TaS: 1604)

O Cezayirli gümüş fermeleli

Telli şallı o güzel velveleli (TaS: 1604)

fermele “Kadınların giydiği, üzeri işlemeli yelek, fermana.” Körküler *Yalvaç -Isparta, Balıkesir, *Düzce -Bolu, Kurşunlu *Gölpazarı -Bilecik, Eskişehir, *Kilis, *Nizip-Gaziantep, Maraş-Gürcü *Kızılcahamam-Ankara, Köşker-Kırşehir, *Bor-Niğde, *Beyşehir, Faris *Ermenek, Sille -Konya,*Mut ve köyleri-İçel, DS-V), fermele / fermene “ işlemeli kolsuz esnaf yelegi, yelek” < Yun. fèrmeli < Arn. fermelé (TETTL 2016: 62, ATÖS 1999: 242/281), DLT (-), EUTS (-), KTS (-), HATS (-), OTAL (-),TSKBS (-).

I.4. Çeyizlik Eşyalar

I.4.1. Kök Hâlinde Olanlar

Boğ: Bohça. (TaS: 627)

Bir boğ don Fâtıma'ya ilet ve vergil. (TaS: 627)

boğ/ boğ “bohça, boğ, eşya konan heybe” (DLT II-133/1),(TETTL 2016: 749), (EDPT 1972: 311), EUTS(-), DS(-), KTS (-), HATS (-), OATS (-),TSKBS (-), ATÖS (-).

Boğasa (boğası): Kalın çulha bezi. (TaS: 627)

Altı buçuk arşın Karaman boğasası ağırlık ile bir keten verdim. (TaS: 627)

boğası “yerli bez, patiska, boğası” (*Senirkent, *Uluborlu -Isparta, *Tavas -Denizli, Manisa Tokat, Bozan-Eskişehir, *Cide -Kastamonu, Sadıkhacı *Beyşehir, Karaviran *Bozkır -Konya, DS-II), boğası “ yerli bez, patiska” 14. yüzyıldan beri Avrupa'da bilinen ve adı boccascino olarak İtalyancaya ve oradan diğer Avrupa dillerine giren asıl menşei (ve kelimenin sonundaki “i” nin hangi coğrafi mevkiye dayandığı) bilinmiyor. (TETTL 2016: 750), DLT (-), EUTS (-), EDPT (-), KTS (-), HATS (-),OTAL(-),TSKBS (-), ATÖS(-).

Donluk (tonluk): Elbiselik.(TaS: 1216)

Bir donluk kırmızı çuka 80, neftî donluk çuka 80... (TaS: 1216)

ton “elbise” (DLT I-19-19), -luk “elbiselik” (DLT II-11-10), tonluğ “donlu, elbiseli” (URD.141,12; Man. III.30,10, EUTS 2011: 246), donluk “dokuz arşın uzunluğunda ensiz çizgili dokuma, donluk” (*Merzifon ve köyleri-Amasya, DS IV), tonluğ “ elbiseler” < ton “elbise giyinmiş, elbiseler sahibi olma” EDPT 1972: 520, TSKBS 2011: 298), ton “elbise” -luk “elbiselik” (KTS 2007: 280, HATS 2012: 600-601), OTAL (-), ATÖS (-).

II. Sosyal Yaşamı Kolaylaştıran Bazı Eşyalar

II.1. Mutfak Eşyaları

II.1.1. Kök Hâlinde Olanlar

Cingil: Küçük bakraç (TaS: 775)

Üç satır, bir balta: 50, iki cingil: 6... (TaS: 775)

cingil / çingil “küçük bakraç.” (Yılanlı *Eğridir-Isparta, Germencik *Karaağaçlı-Aydın, Uluşiran *Şiran-Gümüşhane, Kars, Kayseri, Yeniköy *Ereğli, Kuşça *Cihanbeyli, *Karaman - Konya, Bahçeli *Bor -Niğde, Mankit *Ceyhan-Adana, İncekum, Uzuncaburç *Silifke, Tabanlı, Darıseki *Mersin, *Tarsus-İçel,*Serik, Temre *Kaş -Ankara, DS-III), cingil /çingil / cingir / cingil “küçük bakraç; kuyu kovası” (TETTL 2016: 82), DLT (-), EUTS (-), KTS(-), HATS(-), OTAL(-), TSKBS (-), ATÖS (-)

Debe (debbe): Güğüm, ağzı dar, altı geniş kapaklı yağ kabı. (TaS: 1033)

Zeni şekline koyup söz ebesin

Bağladı karnına bir yağ debesin. (TaS: 1033)

debe “Ağaçtan yapılmış büyük yağ kovası.” (Erzurum, DS IV), debbe “güğüm, ağzı dar, altı geniş yağ kabı.” < Ar. dabba (TETTL 2016: 328, ATÖS 1999: 276), DLT (-), EUTS (-), KTS (-),OTAL (-), TSKBS (-).

Gerdel: Büyük kap. (TaS: 1657)

Mervan’ı kuyu başına yanaştırıp *gerdel* ile vire eylediler suyu, mel’unu boğayazdılar. (TaS: 1657)

gerdel “süt vb. şeyler koymaya ya da hayvanlara yem vermeye yarayan kova şeklinde tahta kap.” *Orhangazi-Bursa, DS VI), gerder / gerdel / kerdel / * kerder “kova şeklinde tahta kap” < Yun. kardari aynı anlamda kullanılmıştır. (TETTL 2016: 198, ATÖS 1999: 223 / 113), DLT (-) , EUTS (-), KTS (-), HATS (-),OTAL (-), TSKBS (-).

Gersen: Ağaçtan yapılmış büyük çanak. (TaS: 1667)

Lâk [Fa.]: Ağaç tekneye denir ki Türki'de büyüğüne gersen ve küçüğüne kavata derler. (TaS: 1667).

kersen “İçinde hamur yoğrulan, çamaşır yıkanan ağaç tekne, kersan” Yavuz *Şavşat-Artvin, DS VIII); kersen / kersan / kerser DS'de aynı anlamda kullanılmaktadır. Azerbaycan Türkçesi karsân “küçük tekne” (TETTL 2016: 238), kersen “ ağaçtan hamur teknesi” (KTS 2007: 140), kersân (Fa.) “içinde yiyeceklerin saklandığı kap, çanak.” (HATS 2012: 311), DLT (-), EUTS (-), OTAL (-), TSKBS (-), ATÖS (-).

II.1.2. Türemiş Olanlar

Bağrac: Bakraç. (TaS: 380)

İki heğbe, bağrac tava. (TaS: 380)

Gârize [Fa.]: Küçürek kazancuk ki bakrak ve bakraç derler. (TaS: 385)

bakrak “bakraç, kova, helke” (*Akyazı çevresi-Kocaeli, *Kurşunlu-Çankırı, *Vezirköprü, Mardar *Bafra, Irmaksırtı *Çarşamba-Samsun, *Merzifon ve köyleri, Amasya, Karakuş bucağı köyleri *Ünye-Ordu,*Erbaa-Tokat, Sivas, DS-II), bakraç “ekseriya bakırdan yapılan küçük kova” kelimesi, bakır + âlet ismi yapan “-aç” ekinden oluşmuştur. (E.V. Sevortyan 1978 II: 45-47, akt. Tietze, TETTL 2016: 564, KTS 2007: 22).

bakır “bakır” (DLT -360-27, MAN. III.32, EUTS 2011: 32, EDPT 1972: 317, KTS 2007: 22, HATS 2012: 76, < *bâ “ yansıma” +kır, Anadolu ağız. bakraç ~ pākır, pakkır, Gülensoy, bakraç kelimesinin kökünü Kaşgarlı Mahmut'un (DLT-III-129-19), R.R. Arat'ın (ETS, 422, akt. Gülensoy) ve Atalay'ın (akt. Gülensoy), buğ “içi boş şeylerin çıkardıkları ses.” kelimesine dayandırmışlardır (TSKBS 2011: 105). bağrac / bakrak, DLT (-), EUTS (-), HATS (-), OTAL(-), ATÖS (-).

Bakracik: Küçük bakraç. (TaS: 385)

İki bakracik 15, bir tepsi 20, bir sahan...(TaS: 385)

bakır “bakır” (DLT I-360-27), bakır / bakır “bakır” (EUTS 2011: 32, HATS 2012: 76), bakraç “ekseriya bakırdan yapılan küçük kova” < bakır kelimesi ve alet ismi yapan + -aç ekiyle oluşmuştur. (TETTL 2016: 564), bakraç “bakırdan yapma, üstünden kulplu bir şinik genişliğinde kap” (KTS 2007: 22), DS (-), HATS (-), OTAL (-), ATÖS (-).

Boduç (botuç, buduç): Emzikli su kabı, çömlek. (TaS: 627)

Cümle halkı çam ağacından buduç yaparlar, Türkçede emzikli bardaklara buduç derler. (TaS: 627)

butık “küçük testi, kırba, boduç” (DLT I 377-6), boduç “çam ağacı veya topraktan yapılmış küçük testi, yuvarlak, kulpsuz testi.” Dişli, İshaklı *Bolvadin, *Emirdağ, Çiftlik *Dinar, Atlıhisar *Şuhut, *Sandıklı-Afyon, Uşak, Y. Bademli, Akçaşar *Eğridir, Yassıviran, Uluğbey *Senirkent, Sarıdris, Yakaköy *Gelendost -Isparta, Kurna, Karamanlı *Tefenni, Kozağaç, Anbarcık *Göhlhisar, Akyaka, Çerçin, Kuşbaba *Bucak, Gökçeyaka, Güney, Kavak*Yeşilova, Burdur, Denizli ilçe ve köyleri, Karapınar*Demirci, Balıbey *Kula-Manisa, *Bergama-İzmir, *Nazilli, Eğmir *Bozdoğan -Aydın,*Osmaneli, Bursa, Moymul *Tavşanlı, Ulubey -Kütahya, Yenipazar *Gölpazarı, *Söğüt, Dodurga *Bozüyük- Bilecik, Bolu İlçe ve köyleri, İçdeler, Taraklı*Gölcük -İzmir *Çerkeş-Çankırı, Duğla *Mecitözü-Çorum, *Küre-Kastamonu, Karamusa, Bulak, *Safranbolu, Cumayanı*Karabük-Zonguldak,*Boyabat-Sinop, Kavak-Samsun, Heniske, Ezine, Şehsadi *Merzifon, Zığala, Efte, Uygur, Amasya, Kızılköy *Niksar, *Reşadiye-Tokat, *Ünye-Ordu, Çay-Rize,*Şebinkarahisar-Giresun,*Refahiye-Erzincan, Telin, Çepni *Gemerek, Tekerahma, Göbekviran *Gürün, *Koyulhisar, Bayat, Aziziye, Sivas, Sarıhamzalı,*Sorgun-Yozgat, Kışla, Akçaeniş, *Elmalı, Mortuma, Boztepe*Serik, Kayabaşı,*Korkuteli-Antalya, Muğla ilçe ve köyleri, Nevşehir, Niğde, Kırşehir, Kelgin*Develi Kayseri, Ortabereket *Beypazarı-Ankara,*Uzunköprü-Edirne, *Lüleburgaz -Kırklareli, DS II), boduç “ küçük testi” (TETTL 2016: 749), butık “deriden su kabı, küçük kırba” < butı- fiilinden -k (EDPT 1972: 302, < * bodu + ç “ağaç testi” TSKBS 2011: 153), EUTS (-), KTS (-), HATS (-), OTAL (-), ATÖS (-).

Bokça: Boğça, bohça, büyük çıkın. (TaS: 634)

Görür bir bokçai almış kucağa

Görüp hatunu sindi bir bucağa (TaS: 634)

boğça / bohça “giysi sarmaya yarayan kumaş parçası” (Fa.) -ça¹² küçültme ekidir. G. Doerfer’e göre (1952: 55, akt. Tietze), eğer Türkçe küçültme eki olsaydı kelime boğca şeklinde olmalıydı. (TETTL 2016: 751); boğ “ bohça, içine eşya konan heybe.” (EDPT 1972: 311, DLT II-133/1), < *bog “ bohça, boğ, eşya konan heybe” +ça “küçültme eki” (TSKBS 2011: 158),

¹² Zeynep Korkmaz, “Türk Dilinde +ça Eki ve Bu ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme” adlı makalesinde (1958: 41-613), +ça ekinin tarihi dönemlere ait ilk metinlerde çekim eki olarak eşitlik görevinde, bunun yanı sıra benzerlik, uygunluk, mukayese vazifesiyle kullanıldığını, daha sonraki Türk dili metinlerinde yapım eki olarak kullanıma geçtiğini ve bu geçiş sırasında kalıplaşarak anlam kaymalarına uğrayan kelimelerin de göze çarptığını ifade etmektedir. Bu geçişlerin; vasıfta eşitlik > küçültme eki +ça; izâfî eşitlik > tahsis isimleri yapan +ça; sınırlama vazifesi > zarf-fiiller teşkil eden +ça ekidir.

bohça / boğça “bohça” (Bunak *Tefenni-Burdur, DS II), EUTS (-), KTS (-), HATS (-), OTAL (-), ATÖS (-).

Bu kelimedeki +ça eki Korkmaz’ın ifade ettiği gibi +çA eki yapım eki fonksiyonunda kalıplaşarak anlam kaymasına uğrayıp yeni anlamda bir kelime oluşturmuştur.

Burundalı: Emzikli tas. (TaS: 714)

Cergatu [Fa.]: Cür‘a-riz mânasınadır ki burundalı tâbir olunan emzikli tastır, iki kısım olur; büyüğiyle karılar hamamda iğtisâl ederler ve ba‘zı şıralağan satanlar kullanırlar. (TaS: 714)

burun “ burun, öne doğru çıkıntı yapan yer, yüzün ortasındaki organ, hortum” (DLT I 398-18, EUTS 2011: 54, TETTL 2016: 817, KTS 2007: 38, TSKBS 2011: 187), burun “ burun külâh takımı, sakatat takımı” (Artvin Yusufeli Uşhum köyü, DS II).

burundalı, DLT (-), EUTS (-), DS (-), TETTL(-), KTS (-), HATS (-), OTAL (-), ATÖS (-).

Çamçak (çapçak): Ağaçtan yapılmış su kabı, maşraba. (TaS: 819)

Bir adamı bir çapçak bozaya değışirlerdi. (TaS: 819)

çamçak¹³ “su kabağından yapılan kap.”(*Düzce-Bolu), “sürahi” (Paşabahçe- İstanbul, DS- III), çamçak “ağaçtan oyulmuş saplı su kabı” (Räsänen 1969: 98, akt. Tietze), çamça’nın “kepçe” den geldiğini söylemek çok uygun olsa da sonundaki “-k” ekinin açıklaması zordur¹⁴, “çapçak”ın varyantı olması muhtemeldir, ifadesine yer verir.(TETTL 2016: 144), < *çam+ ça +k “ağaçtan oyularak yapılmış kulplu su kabı.” Gülensoy, Eren’in (TDES,78), < sap + çak ‘ın “sapçak /şapçak /çapçak” değışimi ile çapçak şeklini aldığını belirttiğini ancak bu görüşün yanlış olduğunu, Kırgız Türkçesindeki çapçak < çam + çak’ tan -m- > -b- > -p- değışmesiyle oluştuğunu belirtir. Çünkü “Eski çamlar bardak oldu!” deyimindeki çam sözcüğü sap + çak ‘tan türemiş görünmediğini, saplak sözcüğünün “saplı su tası, maşrapa” anlamında olduğunu belirtir. (TSKBS 2011: 216), EUTS(-)¹⁵, DLT (-), KTS (-)¹⁶, HATS (-), OTAL (-), ATÖS (-).

Çanacuk: Çanakçık. (TaS: 821)

¹³ Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri (2003: 39) adlı kitabı ve Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme (TDAY-Belleten-1958: 59) adlı makalesinde, bu ekle ilgili şu açıklamalara yer verir: “Fiil -(I),nç-+ğAk,- ç+ğAk >-ç+Ak,N+ çA+ ok > +çAk” şekillerinde olabilir.

¹⁴bkz. Mehmet Hazar, Türk Dilinde Fiilden İsim Yapan “cAk” Eki Hakkında (2011: 141- 153) adlı makalede Şinasi Tekin’in Türk Dünyası El Kitabı’nda (1992: 78) ifade ettiği görüşle ortak olan şu açıklamaya verir: Türkiye Türkçesinde fiilden isim yapma eki -çAk eki yoktur. İsimden isim yapan -cAk ekinin fiilden isim yaptığı sanılmaktadır. Fonetik gelişmeler takip edilemediğinden yazı diline geç geçen bugünkü Kıpçak Türkçelerinde tasvirî gramer anlayışıyla eş zamanlı gramer kitaplarında fiilden isim yapan -cAk ekine yer verilmektedir.

¹⁵ EUTS’de çam “çanak, çömlek” anlamında kullanılmaktadır. (EUTS 2011: 59)

¹⁶ KTS’de bu kelime çapçacık “fıçıcık” (2007: 46) anlamındadır.

Gemi düzerken Nuh'a bu *çanacığı* nidersin derdi, istihza ederdi. (TaS: 821)

çanak “kap kaçak; çanak, tuzluk ve tuzluğa benzer ağaçtan oyulmuş kap” (DLT I-84/19), çanak “çanak, kap, ölçü kabı” (EUTS 2011: 59, KTS 2007: 46, HATS 2012: 131, EDPT 1972: 425), çanak “üç okkalık bir çeşit tahıl ölçeği” (*Alaşehir köyleri -Manisa, Balıkesir, Kastamonu, Çöplü *Gürün, *Kangal-Sivas, DS-III), çanak “yayvan, çukurca kap” < çan+ -(a)k küçültme ekiyle oluştuğu belirtilir. Räsänen'e göre (1969:111, akt. Tietze, TSKBS 2011: 218), çin ve ayak'tan, Talat Tekin'e göre (akt. Tietze), çan (Çin. Çan “yağ, şarap bardağı” kökünden + -(a)k küçültme ekiyle oluştuğunu belirtir.(TETTL 2016: 146), OTAL (-), ATÖS (-).

Çatalca: Bazlama pişirmek için kullanılan bir çeşit sacayağı. (TaS: 834)

İki tavi, kefkir, maşa, çatalca, ersün, sacayak. (TaS: 834)

çat- “birleştirmek, eklemek” (HATS 2012: 132), çat- “kumaşların kenarlarını birbirine eklemek, dikmek”; çatal “çatal” (KTS 2007: 47)

çatalca “bazlama, pide pişirmekte kullanılan sacayağı.” (Peşman *Daday -Kastamonu, *Ayaş ve köyleri-Ankara, DS-III), çatal “ bir yerinde iki kola ayrılan uzun şey; uzun bir şeyin iki kola ayrıldığı yer, diğren, dirgen” < Räsänen (1957: 132, 1969: 101, akt. Tietze), çat - fiilden isim yapan + -al eki oluşmuştur. (TETTL 2016: 162, TSKBS 2011: 223, EDPT'de (1972: 805) bu kelime sakal şeklinde sak-“sarkmak” < *saka- şeklinde verilir.), DLT (-), EUTS (-), HATS (-), OTAL (-), ATÖS (-).

Çölmek: Çömlek. (TaS: 949)

Düğün evin bilmezsin, çanak, çölmek taşırısın. (TaS: 949)

çölmek “bir çeşit bakır kap, çölmek.” (İlyas *Keçiborlu-Isparta, Kavak, Çeltek *Yeşilova-Burdur, DS-III), çölmek / çömlek “ toprak tencere” TETTL 2016: 260, KTS 2007: 53, < çönek “kova”, <*çon > çöm > şöm “dalsız budaksız ağaç gövdesi.” + -lak “addan ad yapan ek.” TSKBS 2011: 254), DLT (-), EUTS (-), HATS (-), OTAL (-), ATÖS (-).

Çömçe (çomça): Kepçe. (TaS: 951)

Ol hamırı erişte biçesin, bir çomça süt içinde kaynatasın. (TaS: 951)

çömçe “kepçe, çömçe” (DLT I-417/14), çömçe “kepçe, büyük tahta kaşık.”(*Sarayköy-Denizli, Aydın, İzmir, İğdecik, Sancaklıboz, Toygar *Alaşehir-Manisa, Çanakkale, İkipınar *Mihalıççık, Tokat, Eskişehir, Zığala *Ezine, Heniske-Amasya, Gümüşhane, *İğdir, Kızılçakçak *Arpaçay, İrişli, Bayburt, *Sarıkamış-Kars, Erzincan,*Erciş-Van, Bitlis, Diyarbakır,*Hekimhan-Malatya, Urfa *Halfeti, *Nizip -Gaziantep, Hatay*Afşin-

Maraş,*Şarkışla ve civarı, *Kangal, Çepni, Karaözü *Gemerek, Kaşköyü *Gürün, *Divriği-Sivas, Sarıhamzalı *Sorgun, *Boğazlayan, *Yerköy-Yozgat, Üçem *Balâ, Solakuşağı *Şereflikoçhisar-Ankara*Çiçekdağı, *Mucur, Ömerhacılı, *Kaman Kırşehir,*Develi, *İncesu, Türkmen, Akkışla *Bünyan-Kayseri, *Bor-Niğde, Aziziye *Ermenek, Çayhan *Ereğli, Doğanbey *Beyşehir-Konya, Bahçe*Çukurova-Adana, *Mut, *Anamur, *Silifke, *Tarsus, Yanpar, İçel, Deretübeli *Alanya -Antalya, *Şerefler -Muğla, Edirne, DS-III; EDPT 1972: 422; çömçe “tahta kaşık; tahtadan oyulmuş kepçe” TETTL 2016: 260, KTS 2007: 53, HATS 2012: 138< *çöm- “dalmak, çimmek” +- (ü)ç + e ya da < *çom “ağaç gövdesindeki yumru” +ça TSKBS 2011: 253, EUTS(-),OTAL(-), ATÖS(-).

Dağar (tağar): Kap, çanak, küp, çömlek (TaS: 965)

Zeyti alalar, bir *tağara* koyalar, üzerine çok nergis çiçeğin koyalar. (TaS: 965)

tağar “çuval, dağarcık, içerisine buğday ve başka şeyler konan nesne, harar.” (DLT I-17/15) tağar “torba, dağarcık, dağar” (EUTS 2011: 219,< *tağ-(a)r “çuval, dağarcık, harar.” TSKBS 2011: 260), tağar “ ağzı geniş, büyük toprak küp.” *Ezine-Çanakale, *Tosya-Kastamonu, *Sungurlu -Çorum, Samsun, Amasya ve çevresi, Kırşehir, Konya, DS-X), dağar /tağar “topraktan yapılmış, ağzı geniş, dibi dar küp; çömlek; topraktan kazan; toprak mangal “ (TETTL 2016: 280); tağar “büyük kap, büyük torba” (EDPT 1972: 471). Bu kelime tağarçuk “içine buğday ve başka şeyler konulan büyük kap, harar.” şeklinde kullanılmıştır.(HATS 2012: 556), KTS (-), HATS(-)¹⁷, OTAL (-), ATÖS (-).

Dirgi: Sofra. (TaS: 1167)

Her gün *dirgi* içinde yirmi kirde gelirdi. (TaS: 1167)

tergi “masa, tepsi, taşınabilir masa, geniş tabak”, (DLT-I 429-1), Clauson’a göre (EDPT 1972: 544), bu kelime bir fiil kökünden olamaz. Erdal (1991: 321) ise, tergi / terki kelimesi, ter- “ düzenlemek” fiilinden “-GI” ekiyle oluşmuştur. dergi “sofra” TETTL 2016: 370, TSKBS 2011: 900), dirgi “tepsi” (KTS 2007: 62), tirgi “yemek masası, sofrası” (HATS 2012: 594), EUTS (-), DS (-), OTAL (-), ATÖS (-).

Dögeç: Havan, havaneli. (TaS: 1224)

Sir-kûp [Fa.]: Sarımsak *döğeci*. (TaS: 1224)

tög- “döğmek, dövmek, inceltmek” (DLT III-184-13), tög - / döğ - / döy - / döv - “yumruklamak, dövmek, çarpmak” (EDPT 1972: 477), döv - / döğ - “çalmak, vurmak, dövmek” (Malatya, DS IV), döğ- “döğmek, ezmek” (KTS 2007: 64, HATS 2012: 151), dögeç / dögec

¹⁷ HATS’de (2012: 556), tağar “çul” anlamında kullanılmıştır.

“Giysi yıkamakta kullanılan ağaç çubuk.” (Kerkük Yukarıseyit *Çal-Denizli, DS-XII), dögeç / döveç “havaneli” < döğ - / döv - fiilinden alet ismi yapan + -eç ekiyle oluşmuştur. (TETTL 2016: 472, < töğ- (e)ç TSKBS 2011: 300), dögeç, DLT (-), EUTS (-), KTS (-), HATS (-), OTAL (-), ATÖS (-).

Dutacak: Ateş üzerinde bulunan tencereyi tutup indirmek için kullanılan bez parçası. (TaS: 1276)

Dik-gîr [Fa.]: *dutacak*. (TaS: 1276)

tut- “tutmak, yakalamak” (DLT II-291-23), tutmak “tutmak, yakalamak” (TT. I.14,167, EUTS 2011: 255, KTS 2007: 66, HATS 2012: 607), dutacak “tencere tutacağı.” (*Eğridir köyleri -Isparta Kütahya, Bozan-Eskişehir, *Kurşunlu-Çankırı, *Zile-Tokat, Savrun *Divriği-Sivas, * Çiçekdağı- Kırşehir, *Bor -Niğde, *Mersin köyleri -İçel, DS IV), dutacak / tutacak / tutcak “sıcak tencereyi tutmaya yarayan bez parçası” < dut- / tut- fiilinden -AcAk sıfat-fiil (partisip) ekiyle oluşmuştur. (TETTL 2016: 504, TSKBS 2011: 939), OTAS (-), ATÖS(-).

Gözer: İri gözlü kalbur. (TaS: 1816)

Harmana varır dökülür savrulur.

Gözer ü kalbur içinde çevrilür (TaS: 1816)

köz “göz” < *kö-z, (DLT I-55-15), köze- “ateş çevirmek; karıştırmak; toplamak” -r- (DLT III-265-9), köz “göz” (EUTS Suv. 204,7, KTS 2007: 161, HATS 2012: 349), göze- “hububat elemek” (EDPT 1972: 757), gözer “buğday, toprak vb. şeyler elenen iri gözlü büyük kalbur.” *Yalvaç, Büyükkabaca, *Senirkent, Nudra *Şarkikaraağaç -Isparta, Güney *Yeşilova -Burdur, İshakh *Çivril-Denizli, Narlıdere, Yukarıseyit *Çal, *Sarayköy ve köyleri, Darıveren *Acıpayam -Denizli, *Çeşme, Bayındır *Bergama, *Narlıdere-İzmir, Manisa ve çevresi*Susurluk, -Balıkesir ve çevresi, Fili *Biga -Çanakkale, Eğrigöz *Emet -Kütahya *Sivrihisar, Bozan-Eskişehir,*Kandıra, *Akyazı -Kocaeli, Dadiç, Karaağaç-Bolu, Alıköy *Çaycuma-Zonguldak, Peşman *Daday, *İnebolu, *Taşköprü -Kastamonu*Kurşunlu-Çankırı, Ovasaray, *İskilip -Çorum, *Boyabat, *Gerze -Sinop, Samsun,*Merzifon ve köyleri-Amasya, çilehane *Reşadiye -Tokat, Kuzköy *Ünye-Ordu*Şebinkarahisar-Giresun, uluşıran *Şiran, Kezanç, -Gümüşhane , *Refahiye ve çevresi -Erzincan, *Afşin ve köyleri-Maraş, Çepni *Gemerek, Çamova *Divriği, *Şarkışla, *Koyulhisar, *Gürün-Sivas,*Haymana, *Bala -Ankara, Kortulu -Kırşehir, Afşar aşireti, Pazarören *Pınarbaşı, *Bünyan, Zencidere -Kayseri, Bahçeli *Bor -Niğde, *Ereğli, *Kadınhanı, Çavuşcu, Dedeler, Kızıllar *Karaman, *Ermenek -Konya,*Kadirli -Adana,*Tarsus, Çiftepınar *Mersin, *Silifke, *Mut ve köyleri, *Anamur-İçel, Ceylan, *Lüleburgaz, Çavuşköy *Babaeski -Kırklareli*Saray-Tekirdağ, DS VI), gözer < göze-

fiilinin “r” geniş zaman sıfat-fiil (partisip) eki alarak, alet ismi olarak kullanılan, DS ve KTS (2007: 87)’deki anlamıyla aynı anlamda kullanılan kelimedir. (TETTL 2016: 279),< gözer “iri gözlü kalbur” < E.T kö-z +er TSKBS 2011: 390, HATS (-), OTAL (-), ATÖS (-).

II.1.3. Sıfat Tamlaması Yapısında Olanlar

Emzikli bardak: İbrik. (TaS: 1465)

İbrik [Ar.]: Emzikli bardak (TaS: 1465)

emüz- “emzirmek” (DLT III-264-12), ämizmäk “emzirmek” (EUTS 2011: 71), emzümek “emzirmek” Ordu İli ve Ağızları¹⁸, DS), emzik “emmeye yarayan şey; hayvanların memelerinin uçları; bebekleri oyalamak için ağızlarına verilen yalancı meme, biberon; bazı el işi ibriklerinde içindekini emmek için bulunan delikli düğme; sigara ağızlığı, marpuç.” < emüz- “emzirmek” fiilinden sıfat ya da alet ismi yapan “-Ik “ ekinin gelmesiyle oluşmuş, Dictionnaire Turk-Oriental (1870: 165) ve Çağatay Türkçesinde emiz-, emizik şeklinde kullanılan kelimedir. (TETTL 2016: 602, EDPT 1972: 165, KTS 2007: 73), emiz- / emzür- / emzir-¹⁹ “emzirmek” (HATS 2012: 172),< emzikli “ süt çocuğu olan kadın.” < em-(i)-z-ikli < ET em-iz- TSKBS 2011: 332), OTAL (-), ATÖS (-).

bardak < bart / yart “ su içilen bardak (Oğuzca); şarap ve benzeri akıcı nesnelere ölçüsü.” (DLT I-341-4, EDPT 1972: 358) + -ak küçültme eki. (Eren 1940: 129-130, akt. Tietze, TETTL 2016: 587, TSKBS 2011: 113), bardak “testi, bardak” (KTS 2007: 24), (HATS 2012: 78), EUTS (-), OTAL (-), ATÖS (-).

Sonuç

1. Tarama Sözlüğü’nün ilk üç cildinde kadınla ilgili toplam 55 söz varlığı tespit edilip incelenmiştir. Kadınla ilgili eşyalar içinde, süs eşyalarından, takıların (8) en fazla sayıda, makyaj için boyaların (1) en az sayıda kullanıldığı tespit edilmiştir. Sosyal yaşamı kolaylaştıran mutfak eşyalarının (20) kadına ait eşyalara göre daha çok sayıda kullanıldığı belirlenmiştir.

2. Giyim eşyası olarak başa takılan örtüler (11) ile vücuda giyilen kıyafetlerin (5) en fazla sayıda, çeyizlik eşyalar (2) ile omuza alınan örtülerin (1) en az sayıda kullanıldığı tespit edilmiştir.

3. Kadına verilen adlar, tespit edilen verilere göre, genellikle *ev* sözcüğüyle oluşturulduğu, Tarama Sözlüğü’nde tespit edilen *ev*, *ev bekçisi* sözcüğünün *eş*, *zevce* anlamında diğer sözlüklerde yer almadığı görülmektedir.

¹⁸ Demir, Necati. (2001). Ordu İli ve Yöresi Ağızları, İnceleme-Metinler-Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu.

¹⁹ HATS (2012: 172)’de emzülük “emzik” anlamında kullanılmaktadır.

4. Tarama Sözlüğünün ilk üç cildinde tespit edilen kelimelerin yüklendikleri anlamlara göre, *demliç, düzgün, gerdançlık, boyun cebesi, ayaklı küpe, düzgü / dözü, el tarağı, enselik, erbene, burundalı* gibi kelimelerin incelenen diğer sözlüklerde bulunmadığı, makaleye konu olan ve incelenen kelimelerin genellikle sözlüklerde kök şekilleriyle kullanıldığı görülmektedir. Bu sözvarlığından kelime grupları olarak kullanılan (ayaklı küpe, boyun cebesi, emzikli bardak gibi) kelimelerin her birinin ayrı ayrı anlamlarının var olduğu görülmektedir. Mesela, *çatalca* kelimesi, DS'de tespit edilmektedir, ancak diğer sözlüklerde *çatal* şekline rastlanmaktadır. *Emzikli bardak* şekli Tarama Sözlüğü dışında incelenen diğer sözlüklerde *emzik* ve *bardak* olarak ayrı ayrı bulunmaktadır.

5. Tarama Sözlüğü'nün ilk üç cildine göre elde edilen verilere bakıldığında, kadınlar, süs eşyası olarak makyaj malzemelerinden çok; başörtüler ve boyun takıları kullanmışlardır. Bazı söz varlıklarının sözlükte yüklendiği anlama göre, tarihî dönemlere ait diğer sözlüklerde olup olmadığı ve kadına verilen adlar, kadınların kullandığı eşyalar ve mutfak eşyalarına ilişkin sayısal veriler aşağıdaki tablolarda gösterilmeye çalışılmıştır:

Tablo 1: Tarama Sözlüğünde Tespit Edilen Kelimelerin Yüklendikleri Anlamlara Göre Diğer Sözlüklerdeki Yeri

TARAMA SÖZLÜĞÜNDE TESPİT EDİLEN KELİMELERİN YÜKLENDİKLERİ ANLAMLARA GÖRE DİĞER SÖZLÜKLERDEKİ YERİ										
Tarama Sözlüğü	D L T	E U T S	E D P T	D S	T E T T L	K T S	H A T S	O T A L	T S K B S	A T Ö S
ev “zevce”	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
evdeş “zevce”	-	-	-	-	+	+	-	-	-	-
ev bekçisi “evin kadını, zevce”	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
bülezik / bilezik “bilezik”	+	-	+	+	+	+	+	-	+	-
boğmak /boğmağ “kolye, gerdanlık”	+	-	+	+	+	-	+	-	+	-
demliç “bilezik”	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
gerdançlık “gerdanlık”	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
boyun cebesi “boynu kaplayan gerdanlık.”	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ayaklı küpe “salkım küpe”	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
cebe “süslü bilezik”	-	-	-	+	-	-	-	+	-	-

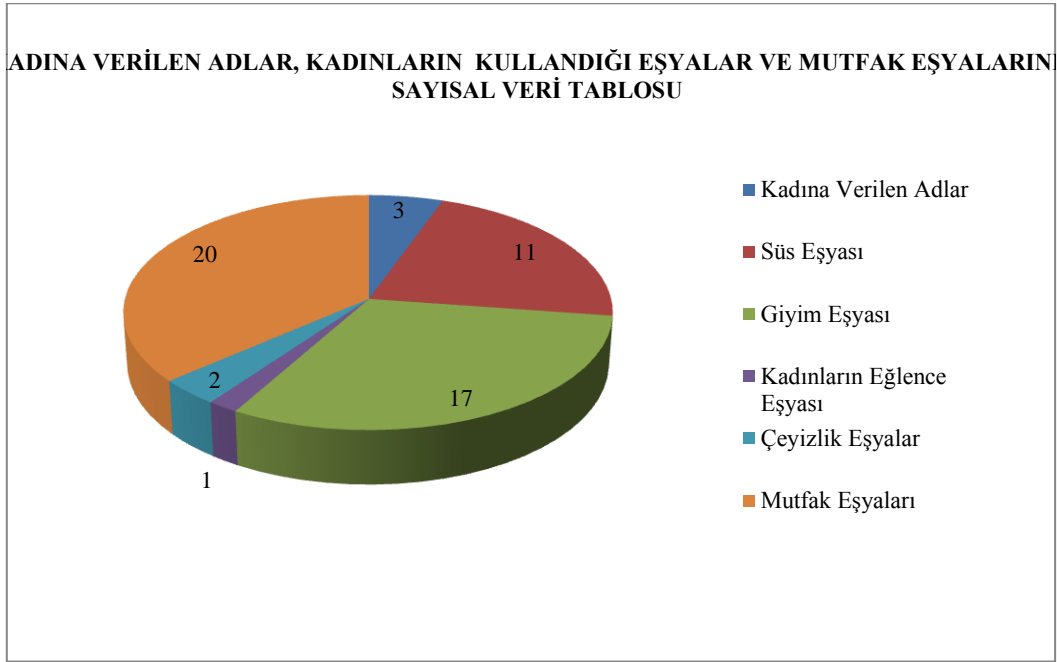
düzgü / dözü “ayna”	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
gözü / küsüğü / küzüğü / küzü “ayna”	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-
el tarağı “küçük tarak, saç tarağı”	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
düzgün “ kadınların yüzlerine sürdükleri boya, allık.”	-	-	-	+	+	-	-	-	+	-
çadır “kadınla rın başlarına örttükları büyük beyaz bez, çarşaf.”	-	-	+	+	+	-	+	+	-	+
çar (car) “Baş örtüsü, çarşaf.”	-	-	-	+	+	-	-	+	-	+
çeki (ceki) “kadın baş örtüsü”	+	-	-	+	+	-	-	-	+	-
çenber “baş yemenisi, yazma.”	-	-	-	+	+	-	-	+	-	+
balalı (mala, vala) “başörtüsü”	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-
bürgü “baş örtüsü”	-	-	-	+	+	-	-	-	+	-
çakmaklı “bir türlü tülbent”	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
çalma(çelme) “yazma, çember de denilen baş örtüsü ve sarık.”	-	-	-	+	+	+	+	-	+	-
derincek (dirincek) “başörtüsü”	+	-	+	-	+	+	+	-	+	-
dutuk (tutuk) “peçe, yaşmak, duvak”	-	-	+	+	+	+	+	+	+	-
geçeymen “kadın başörtüsü, gelinlerin başlarına giydikleri süslü örtü, taç.”	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-
eñselik: “kadınların omuz atkısı, arkalık.”	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
çintıyan “kadın şalvarı.”	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-

derlik (terlik): “üstten giyilen ince elbise.”	-	-	+	+	+	-	-	-	-	-
donluk (tonluk) “elbise.”	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-
dolama (tolama) “ “Kuşak bağlanarak giyilen çuha elbise.”	-	-	-	+	+	-	-	-	+	-
fermele “İşlemeli kollu yelek.”	-	-	-	+	+	-	-	-	-	+
erbene “tef. “	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
boğ “bohça”	+	-	+	-	+	-	-	-	-	-
boğasa (boğası) “kalın çulha bezi.”	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-
cingil “küçük bakraç.”	-	-	-	+	+	-	-	-	-	-
debe (debbe) “ güğüm, ağız dar, altı geniş kapaklı yağ kabl.”	-	-	-	+	+	-	-	-	-	+
gerdel “büyük kap.”	-	-	-	+	+	-	-	-	-	+
gersen /kersen /kersan “ağaçtan yapılmış büyük çanak.”	-	-	-	+	+	+	+	-	-	-
bakrac / bakrak “bakraç”	-	-	-	+	+	+	-	-	+	-
bakracik “küçük bakraç”	-	-	-	-	+	+	-	-	+	-
boduç “emzikli su kabl, çömlek.”	+	-	+	+	+	-	-	-	+	-
bokça “boğça, bohça, büyük çıkın.”	+	-	+	+	+	-	-	-	+	-
burundalı “ emzikli tas”	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
çamçak (çapçak) “ Ağaçtan yapılmış su kabl, aşraba.”	-	-	-	+	+	-	-	-	+	-
çanacuk “çanakçık”	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-
çatalca “Bazlama pişirmek için kullanılan bir çeşit sacayağı.”	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-

çölmek “çömlek.”	-	-	-	+	+	+	+	-	+	-
çömçe (çomça) “kepçe”	+	-	+	+	+	+	+	-		-
dağar (tağar) “ kap, çanak, küp, çömlek.”	+	+	+	+	+	-	+	-	+	-
dirgi “sofra”	+	-	+	+	-	+	+	-	+	-
dögeç: “havan, havan eli.”	-	-	-	+	+	-	-	-	+	-
dutacak “Ateş üzerinde bulunan tencereyi tutup indirmek için kullanılan bez parçası.”	-	-	-	+	+	-	-	-	+	-
gözer “ iri gözlü kalbur.”	-	-	+	+	+	+	-	-	+	-
emzikli bardak “İbrik.”	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
emiz- /emzik “emzirmek”	+	+	+	+	+	+	+	-	+	-
bardak	+	-	+	+	+	+	+	-	+	-

Bu tabloya göre, Tarama Sözlüğü'nün ilk üç cildinde tespit edilen kelime gruplarının taranılan diğer sözlüklerde kullanılmadığı, kelime grubunu oluşturan her bir kelimenin diğer sözlüklerde temel anlamda kullanıldığı görülmektedir. Kadınların süs eşyasına ilişkin bülezük, boğmak, gözgü / küzgü gibi süs eşyaları, çadır, dutuk, derincek, donluk gibi giyim eşyaları (başörtüleri) ile çanacuk, çömçe, dağar, gözer, bardak gibi mutfak eşyalarının 5-7'ye yakın sözlükte kullanıldığı görülmektedir.

Tarama Sözlüğü, 13. yüzyıldan itibaren yazılan eserlerden taranan söz varlığı olduğu için kadına verilen adlar, kadınların mutfakta kullandığı eşyalar ile süs eşyalarına ilişkin sözcük ya da sözcük grupları taranılan bazı sözlüklerde bulunmamaktadır. Bunun sebebini, daha önceki dönemlerde farklı kelimelerle ya da adlarla kullanıldığı ya da kelimelerin zaman içinde farklı kelimelerle bir araya gelerek terim anlamda kullanılan bir kelime grubu oluşturduğu sonucuna bağlamak yanlış olmasa gerek.

Tablo 2: Kadına Verilen Adlar, Kadınların Kullandığı Eşyalar ve Mutfak Eşyalarının Sayısal Veri Tablosu**Kısaltmalar**

Akt.	Aktaran
Ar.	Arapça
Arn.	Arnavutça
ATÖS	Anadolu Türkçesindeki Yunanca, İslavca, Arapça ve Farsça Ödünçlemeler Sözlüğü
Chuas	A.Von Le Coq, Chuastuanift ein Sündenbekenntnis der manichaischen Georgpassion, Müseon, Louvain,XXXIX, s. 41-75
Çin.	Çince
DLT	Divânü Lûgât-it-Türk
DS	Derleme Sözlüğü
EDPT	An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish
ET	Eski Türkçe
ETŞ	Eski Türk Şiiri
EUTS	Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü
Fa.	Farsça
KTS	Kıpçak Türkçesi Sözlüğü
H	G. R. Rahmeti, Zur Heilkunde de Uiguren, SPAW. XXIV,I.1930; II. 1932.
HATS	Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü

Hüen	A. Von Gabain, Die uigurische Übersetzung der Biographie Hüen-tsang's, SBAW, VII. Berlin 1935.
Kuan.	W. Radloff, Kuan-şi-im Pusar. Eine türkische.
Man.	A. Von Le Coq, Türkische Manichaica aus Chotscho, APAW, I, Berlin 1912; II, 1919; III, 1922.
OTAL	Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat
OTWF	Old Turkic Word Formation.
SS	Sözlerin Soyağacı
Suv.	Suvarnaprabhâsa. Sutrazolotogo bleska, I-II =Altun Yaruk, Bibliotheca Buddhica, XVII, Sanktpetersburg 1913.
TaS	Tarama Sözlüğü
TETTL	Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati.
TDES	Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü
TSKBS	Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü
T.T.	Türkische Turfan-Texte, ABAW, Berlin I. 1929; II.1929;III.1930; IV.1930; V. 1931 (W.Bang- A.Von Gabain neşri);VI-1934 (W.Bang, G.Rachmatı, A. Von Gabain); VII-1936 (G.Rachmatı-W.Eberhard);VIII.1954; IX.1958 ve X.1959 (A.Von Gabain).
U.	Uigurica, ABAW. I. 1908; II.1911; III.1922 (F. W. Müller Yayını), IV.1931 (A. Von Gabain)
URD.	S. E. Malov, Uygurskie rukopisnie dokumentı ekspeditsii S.F. Oldenburga, Zapiski Instituta Vostokovedeniya Nauk, I.1932,s.129-139.
Wind.	W. Bang, Ein uigurisches Fragment über den manichäischen Windgott, Ungarische Jahrbücher, VIII.1928 (A.Von Gabain'la beraber).
Yun.	Yunanca
ZTS	Zazaca-Türkçe Sözlük

Kaynaklar

- AKSOY, Ö. ve DİLÇİN, D. (1963). *Tarama Sözlüğü. (XIII. Yüzyıldan Beri Türkiye Türkçesiyle Yazılmış Kitaplardan Toplanan Tanıklarıyla Tarama Sözlüğü I- VIII)*. Ankara: TDK Yay.
- ATALAY, B. (1998). *Kaşgarlı Mahmut-Divânü Lûgât-it-Türk Cilt I- II-III-IV*. Ankara: TDK Yay.
- CAFEROĞLU, A. (2011). *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- COURTEILLE, P.(1870). *Dictionnaire Turc-Oriental-el-lugâtü'n-Nevâiyye ve'l-İştihâdatu'l-Çağataiyye*, Paris.
- CLAUSON, S. G.(1972). *An Etimological Dictionary of Pre-Thirteenth Century Turkish*. Oxford Ünivesity, London.
- ÇAĞATAY, S.(1962). Türkçede Kadın İçin Kullanılan Sözcükler. *TDAY-Belleten*, Ankara, 13-49.

- DEVELLİOĞLU, F. (2016). *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- DÜZGÜN, KARA, Ü. (2016). Türkülerimizde Kadın Süs ve Ziyet Eşyaları, *Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü*. Ankara, 53-68.
- ERDAL, M. (1991). *Old Turkic Word Formation. A Functional Approach to the Lexicon I-II*. Wiesbaden: Otto Harrassow Verlag.
- ERSOY, YAZICI, H. (2011). Başkurt Türkçesinde 'Kadın' İle İlgili Söz Varlığı. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 31, 55-82.
- GÜLENSOY, T.(2011). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- GUMİLEV, L. N. (2013). *Eski Türkler (Çev. Ahsen Batur)*. İstanbul: Selenge Yayınları.
- GÜNGÖR, H. (1992). *Göktürk Kitabeleri ve Uygur Metinlerinin İnsani Değer ve Hukuk Açısından İncelenmesi*. Türklerde İnsani Değerler ve İnsan Hakları, İstanbul: TKHV.
- HAZAR, M.(2011). Türk Dilinde Fiilden İsim Yapan -cAk Eki Hakkında. *Dil Araştırmaları*, 8, 141-153.
- İNAN, A.(1975).Tarih Boyunca Türk Kadınının Hak ve Görevleri. İstanbul: MEB.
- KARAHAN, A.(2006). Tarihî Türk Dilinin Söz Varlığına Katkılar: Kadınlı İlgili Kelimeler Üzerine. *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi, Bilkent Üniversitesi Birinci Uluslararası Büyük Türk Dili Kurultayı Bildirileri*, Ankara, 1-12.
- KOCA, Salim. (2010).*Türk Kültürünün Temelleri II*. Ankara: Kültür Yayınları.
- KOÇAK, K. Bozkır Kültüründe Bronz'un (Tunç) Ortaya Çıkması ve İşlenip Yayılması. *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, 218, 103-116.
- KORKMAZ, Z.(2003).*Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*. Ankara: TDK Yay.
- KORKMAZ, Z. (1988). Türk Dilinde +ça Eki ve Bu Ek ile Yapılan İsim Teşkilleri Üzerine Bir Deneme, *TDAY-Bulleten-1958*, 41-68, Ankara: TDK Yay.
- Lİ, Y.S. (1999). *Türk Dillerinde Akrabalık Adları*. İstanbul: Simurg Yay.
- NİŞANYAN, S.(2009). *Sözlerin Soyağacı-Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*. Everest-Alfa Yay.
- ÖZDARICI, Ö. (2011). Dîvânü Lûgat-it-Türk'te Kadın ve Kadına İlişkin Unsurlar. *Kırıkkale Üniversitesi- Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 127-156.
- ÖZDENER, K. S. (ty.). *İslam Öncesi Türklerde Kadının İçtimai Yeri*. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Konferansları, 22, 228-229.
- ÖZKAN, İ. (2014). *Orta Asya Türk Tarihi Araştırmaları*. Ankara: TTK.
- PİLANCI, H. (2002). Anadolu Ağızlarında Kadın İçin Kullanılan Sözler Üzerine Bir İnceleme. *Kadın / Woman 2000 Kadın Araştırmaları Dergisi, Journal For Woman Studies*, Doğu Akdeniz Üniversitesi Yayınları, 3(2), 71-82.
- RÁSONYI, L. (1963). Türklükte Kadın Adları. *TDAY-Bulleten*, 63-87.
- RASONYI, L. (1988). *Tarihte Türklük*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü.
- TALASLIOĞLU, M., UYKUCU E. ve SALMAN, H. (ty.). *Türk Tarihi I*. İstanbul Latin Matbaası.

- TIETZE, A.(1999). *Wörterbuch der griechischen, slavischen, arabischen und persischen Lehnwörter im Anatolischen Türkisch (Anadolu Türkçesindeki Yunanca, İslavca, Arapça ve Farsça Ödünçlemeler Sözlüğü)*. (Der. Mehmet Ölmez). İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi, Simurg Yay.
- TIETZE, A. (2016). *Tarihî ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugati*. Ankara: TÜBA Yay.
- TEKİN, Ş.(1992). *Türk Dünyası El Kitabı, İkinci Cilt, Dil-Kültür-Sanat. (2. baskı)*. Ankara: Türk Kültürü Araştırmaları Enstitüsü.
- TOPARLI, R., VURAL, H. ve KARAATLI, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- TÜLÜCÜ, S. (2002). Türk Dillerinde Akrabalık Adları İsimli Kitap Üzerine. *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 20, 61-65.
- ÜNLÜ, S. (2012). *Harezm- Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- UÇAR, M. (2013). Anadolu Ağızlarında Kadının Söz Varlığına Dair Bir Tasnif Denemesi. *Turkish Studies*, 8(9), 2465-2485.
- ZÜLFİKAR, H. (1998). Kadın, Hanım ve Benzeri Adlar Üzerine. *Türk Dili*, 434, 96-101.

Elektronik Kaynaklar

- AKÇIL, O. Eski Bozkır Devlet ve Toplum Hayatında Kadının Konumu, *Cappadocia Journal of History and Social Sciences*, Yıl: 2016, Sayı: 6, [https://www.altayli.net/eski-bozkir-devlet-ve-toplum-hayatında-kadının-konumu.html](https://www.altayli.net/eski-bozkir-devlet-ve-toplum-hayatinda-kadının-konumu.html) (et. 04.02.2018).
- DEMİR, N. (2001). Ordu İli ve Yöresi Ağızları, İnceleme-Metinler-Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu,s.360, Türk Dil Kurumu, Derleme Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=derayr&sozid1=AGZ_24, Erişim Trh. 06.12.2017.
- GÜLSEREN, C. (2000). Malatya İli Ağızları, İnceleme - Metinler - Sözlük ve Dizinler Ankara: Türk Dil Kurumu, s. 448+10, Türk Dil Kurumu, Derleme Sözlüğü-, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas&kategori1=derayr&sozid1=AGZ_21, Erişim Trh.06.12.2017, saat:14.09
- İslamda Kadın: Özlü Sözler, [http://mehtaperbilen89. Blog spot. com. tr/p/ozlu-sozler.html](http://mehtaperbilen89.blogspot.com.tr/p/ozlu-sozler.html). Erişim Trh. 14.12.2017.
- Sorularla İslamiyet, <https://sorularlaislamiyet.com/cennet-annelerin-ayaklari-altindadir-bu-hadis-butun-anneler-icin-gecerli-midir>, Erişim Trh. 14.12.2017.
- Türk Dil Kurumu, Derleme Sözlüğü- Türkiye Türkçesi Ağızları Sözlüğü, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_ttas&view=ttas., Erişim Trh. 03.12.2017.